

EWA PIWOWARSKA¹

Dyskryminacja dziecka w dostępie do edukacji ze względu na pochodzenie etniczne na przykładzie mniejszości romskiej w wybranych państwach

1. Wprowadzenie

Dyskryminacja jest powszechnie znanym i szeroko omawianym zagadnieniem na tle nauk prawnych, społecznych oraz psychologicznych. Zakaz dyskryminacji i nierównego traktowania są fundamentem systemów konstytucyjnych przeważającej większości państw świata oraz międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka. Celem wprowadzanych regulacji prawnych jest zapewnienie równości wszystkim ludziom, którzy korzystają z podstawowych praw i wolności². Do grona tych osób zalicza się także dzieci, które niejako ograniczone w swoich prawach, korzystają z ochrony przed dyskryminacją.

Niestety problem ten dotyka sferę młodego pokolenia, w szczególności dzieci – bezbronne względem własnej sytuacji prawnej, czy społecznej. Jest wiele obszarów, które można by poruszyć i które zasługują na uwagę. Niniejsze opracowanie zawęża zakres tej problematyki do grona dzieci pochodzenia etnicznego oraz przedstawia zjawisko dyskryminacji w dostępie do nauki ze względu na przynależność do określonej mniejszości. W artykule przy pomocy dostępnych danych zostanie ukazana skala dyskryminacji, jaka dotyka dzieci pochodzenia etnicznego, w szczególności dzieci mniejszości romskiej, choćby w warunkach, w jakich przychodzi się im kształcić. Problem zostaje omówiony na przykładzie wybranych państw: Czechy, Słowacja i Polska ze względu na dużą liczebność mniejszości romskiej w tych krajach. W celu zrozumienia omawianego problemu należy na wstępie wyjść od samej definicji dyskryminacji. Na potrzeby pracy pojęcie

---

1 Ewa Piwowarska – studentka prawa, Instytut Prawa i Ekonomii na Uniwersytecie Pedagogicznym im. KEN w Krakowie, członkini Studenckiego Koła Naukowego Follow UP.

2 A. Michalska, *Prawa człowieka w systemie norm międzynarodowych*, Warszawa 1982, s. 82–102.

to zostanie zawężone wyłącznie w odniesieniu do dyskryminacji społecznej (pochodzenie, dostęp do edukacji).

2. Definicja dyskryminacji w prawie krajowym, unijnym i międzynarodowym

W powszechnie przyjętym systemie prawa międzynarodowego nie ma ustalonej ogólnej definicji dyskryminacji³. Dyskryminacją nazywane jest nierówne, odmienne traktowanie podmiotów znajdujących się w podobnej sytuacji tzw. traktowanie dyskryminujące. Takie zachowanie wyklucza daną jednostkę, bądź grupę ze względu na posiadaną cechę, różniącą się od tych powszechnie dominujących⁴. W polskim systemie prawnym podstawa dla ustanowienia zakazu dyskryminacji i zasady równego traktowania wywodzi się już z samego fragmentu preambuły Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, wyrażona w słowach: „obywatele Rzeczypospolitej (...) równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski”, które wskazują na zasadę równości, następnie doprecyzowaną w art. 32 i 33 Konstytucji⁵. Zgodnie z treścią art. 32 ust. 1, wszyscy są równi wobec prawa i mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne⁶. Znaczenie słowa „wszyscy” tego przepisu wskazuje, iż do podmiotów objętych zasadą równości zalicza się także dzieci. To samo dotyczy się ust. 2 niniejszego przepisu, który bezpośrednio ustanawia zakaz dyskryminacji politycznej, społecznej i gospodarczej. Z art. 33 Konstytucji wynika równość płci – kobiet i mężczyzn, zatem dziewczynek i chłopców również.

Duże zmiany w znaczeniu zasady równości przyniosło prawo antydyskryminacyjne Unii Europejskiej, którego fundament tworzą cztery dyrektywy⁷ oraz rozdział III Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia

---

3 Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 1 grudnia 2009 r., Dz. Urz. 2012 C 326/2.

4 W. Burek, W. Klaus, *Definiowanie dyskryminacji w prawie polskim w świetle prawa Unii Europejskiej oraz prawa międzynarodowego*, Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego Europejskiego i Porównawczego, vol. XI, A.D. MMXIII, <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/85399a2c-5e88-482a-8756-dc36bc715546> s. 73 (09.05.2020).

5 Konstytucja RP z dnia 02.04.1997 r., Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.

6 Ibidem.

7 Dyrektywa Rady 2000/43/WE wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne, Dz. Urz. WE 2000 L 180/22; dyrektywa Rady 2000/78/WE ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy, Dz. Urz. WE 2000 L 303/16; dyrektywa Rady 2004/113/WE wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług, Dz. Urz. WE 2004 L 373/37; dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2006/54/WE w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania mężczyzn i kobiet w dziedzinie zatrudnienia i pracy, Dz. Urz. WE 2006 L 204/23.

1 grudnia 2009 r.⁸. Ochrona wynikająca z prawa UE przysługuje, gdy dochodzi do dyskryminacji ze względu na cechy chronione. Cechy te zostały wymienione w art. 21 Karty Praw Podstawowych UE, do których należą: płeć, rasa, kolor, pochodzenie etniczne lub społeczne, religia, światopogląd, cechy genetyczne, język, wiek, orientacja seksualna, poglądy polityczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie oraz niepełnosprawność. Ze względu na przynależność do Unii Europejskiej, państwa członkowskie zobowiązane są implementować dyrektywy do swojego systemu prawnego. W Polsce, ustawą z dnia 3 grudnia 2010 r. nastąpiło wdrożenie niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania. Przedmiotem niniejszego aktu jest określenie sposobów i obszarów przeciwdziałania naruszeniom zasady równego traktowania ze względu na cechy chronione, w tym pochodzenia etnicznego. W art. 3 ustawy zostały wyróżnione definicje dyskryminacji bezpośredniej i pośredniej. Pierwsza wskazuje na sytuację, w której osoba fizyczna ze względu na cechę chronioną jest traktowana mniej korzystnie niż jest, była lub byłaby traktowana inna osoba w porównywalnej sytuacji⁹. Z kolei dyskryminacja pośrednia obejmuje sytuacje, w której dla osoby fizycznej ze względu na cechę chronioną na skutek neutralnego postanowienia lub podjętego działania występują lub mogłyby wystąpić niekorzystne dysproporcje lub niekorzystna dla niej sytuacja¹⁰.

Proces wdrażania zakazu dyskryminacji potęgują liczne akty prawno-międzynarodowe, w szczególności z dziedziny ochrony praw człowieka. Począwszy od Karty Narodów Zjednoczonych z 1945 r., następnie Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r., na której podstawie przyjęto z kolei dwa pakt, w tym Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, skończywszy na wszelkich umowach międzynarodowych zawieranych między państwami w ramach Narodów Zjednoczonych. Wiele państw świata, w tym Polska, przyjmuje Konwencje charakteryzujące się zwalczaniem i likwidacją wszelkich form dyskryminacji w ramach systemu ochrony praw człowieka¹¹.

Wymienione powyżej akty prawne to podstawowe, lecz nie wszystkie unormowania obejmujące w swojej treści regulacje dotyczące zakazu dyskryminacji i zasady równego traktowania. Istnieje wiele innych ordynacji, chociażby z zakresu prawa pracy. W istocie celem było ukazanie, iż zjawisko dyskryminacji dotyczy także dzieci. Dziecko jest osobą fizyczną, a także obywatelem danego kraju. Zatem analizując treść przywołanych przepisów

---

⁸ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 1 grudnia 2009 r., Dz. Urz. 2012 C 326/2.

⁹ Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania, Dz.U.2016.1219.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ W. Burek, W. Klaus, *Definiowanie dyskryminacji...*, s. 79–80 (09.05.2020).

należy uznać, że prawo antydyskryminacyjne i zasada równego traktowania, chroni także dzieci, w tym dzieci pochodzenia etnicznego.

Jednakże największą ochronę przed dyskryminacją dzieci zapewnia Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez ONZ 20 listopada 1989 r. i obowiązująca we wszystkich państwach świata, z wyłączeniem USA. Konwencja uznaje dziecko jako każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat (art. 1). Z punktu widzenia ochrony przed dyskryminacją największe znaczenie ma treść art. 2 ust. 1 – państwo będące stroną Konwencji ma respektować i gwarantować prawa w niej zawarte wobec każdego dziecka, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, niezależnie od rasy, koloru skóry, płci, języka, religii, poglądów politycznych, statusu majątkowego, niepełnosprawności, cenzusu urodzenia tego dziecka albo jego rodziców bądź opiekuna prawnego¹². Gwarancję dla odpowiedniego i równego dostępu do edukacji oraz procesów kształcenia w przypadku dzieci pochodzenia etnicznego stanowi art. 28 przyjętej Konwencji, obligując państwa do zapewnienia dziecku prawa do nauki na zasadzie równych szans¹³.

3. Dyskryminacja w dostępie do edukacji szkolnej – charakterystyka prawna

Wprowadzanie zasady równego traktowania swoim zasięgiem objęło również środowisko nauki. Państwa zrzeszające się w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych postanowiły o utworzeniu wyspecjalizowanej organizacji w dziedzinie kultury, oświaty i nauki. W dniu 16 listopada 1945 roku powstała Organizacja Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury (UNESCO). Jedną z form współpracy jest zapewnienie powszechnego poszanowania praw człowieka i jednakowego dla wszystkich dostępu do oświaty¹⁴. W jej ramach UNESCO dąży do likwidacji wszelkiej dyskryminacji w dziedzinie oświaty i wyznaje zasadę jednakowego traktowania wszystkich ludzi w tej dziedzinie na podstawie przyjętej w dniu 14 grudnia 1960 r. Konwencji w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty¹⁵. W rozumieniu Konwencji oświata może odnosić się do wszelkich typów i stopni, obejmować dostęp do niej, do poziomów i jakości nauczania oraz warunki w jakich ono się odbywa (art. 1 ust. 2). Dyskryminacja w edukacji objawia się poprzez wyróżnianie, wykluczanie, ograniczanie lub uprzywilejowanie ze względu na rasę, pochodzenie

12 Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., Dz. U. z 1989 r., nr 120, poz. 526.

13 Ibidem.

14 Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, <https://www.gov.pl/web/nauka/unesco-organizacja-narodow-zjednoczonych-do-spraw-oswiaty-nauki-i-kultury> (09.05.2020).

15 Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty z dnia 14 grudnia 1960 r., Dz. U. z 1964 r., nr 40, poz. 268.

społeczne i inne, które ma na celu, albo którego skutkiem jest przekreślenie lub naruszenie zasady jednakowego traktowania w dziedzinie oświaty, a w szczególności: zamknięcie dostępu jakiejkolwiek jednostce lub grupie osób do oświaty jakiegokolwiek stopnia lub typu; ograniczenie oświaty dla jakiejkolwiek osoby lub grupy osób do niższego jej stopnia; utworzenie lub utrzymywanie oddzielnych systemów oświatowych lub zakładów nauczania dla jakichkolwiek osób lub grup osób; stawianie jakiejkolwiek osoby lub grupy osób w sytuacji nie dającej się pogodzić z godnością człowieka (art. 1 ust. 1)¹⁶.

Przytoczone przepisy stanowią podłoże dla analizy procesu dyskryminacji dziecka pochodzenia etnicznego w placówce szkolnej. Pochodzenie etniczne jest cechą chronioną, a więc nie może stać się przyczyną odmiennego traktowania dziecka na terenie placówki oświaty, co wynika z przytoczonego już art. 21 Karty Praw Podstawowych UE oraz art. 1 ust. 1 Konwencji w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty.

Omawiając proces dyskryminacji dziecka ze względu na jego pochodzenie etniczne należy przywołać drugą Konwencję ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z 1965 r. Zgodnie z art. 1 niniejszej konwencji, dyskryminacja rasowa oznacza „wszelkie zróżnicowanie, wykluczenie, ograniczenie lub uprzywilejowanie z powodu rasy, koloru skóry, urodzenia, pochodzenia narodowego lub etnicznego, które ma na celu lub pociąga za sobą przekreślenie bądź uszczuplenie uznania, wykonywania lub korzystania, na zasadzie równości z praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturalnej”¹⁷. Wszelkie przejawy ograniczenia zasady równości dziecka względem pozostałych uczniów z powodu jego odmiennego pochodzenia zostaną uznane za przejaw dyskryminacji rasowej w dostępie do edukacji.

Zakaz dyskryminacji rasowej umacnia Dyrektywa Rady UE 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne. W zakresie granic swojego oddziaływania wyróżnia edukację (art. 3 ust. 1 lit. g). Zgodnie z art. 2 ust. 2 lit. A) dyrektywy, dyskryminacja bezpośrednia ma miejsce, gdy ze względu na pochodzenie etniczne osoba traktowana jest mniej przychylnie niż traktuje się lub traktowano by inną osobę w podobnej sytuacji¹⁸. Akt unijny wyróżnia również dyskryminację pośrednią, która występuje gdy „pozornie neutralny przepis, kryterium lub praktyka mogą doprowadzić do szczególnie niekorzystnej sytuacji dla osób danego pochodzenia rasowego lub etnicznego w stosunku do innych osób (...)” (art. 2

16 Ibidem.

17 Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z 21 grudnia 1965 r., Dz. U. z 1969 r., nr 25, poz. 187.

18 Dyrektywa Rady UE 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne, Dz. U. L 180 z 19.7.2000.

ust. 2 lit. B)¹⁹. Analogicznie, pod ochroną dyrektywy znajdzie się dziecko danego państwa członkowskiego UE, jeżeli z powodu pochodzenia etnicznego dostąpi nierównego traktowania, w zakresie przez akt przewidziany, np. w procesie swojej edukacji.

Do najczęściej spotykanych praktyk uznawanych za przejaw dyskryminacji bezpośredniej i pośredniej w dostępie do edukacji wobec dzieci pochodzenia etnicznego są:

- segregacja szkolna polegająca na wyselekcjonowaniu dzieci pochodzenia etnicznego i umieszczeniu ich w osobnej grupie niż pozostała część uczniów;
- umieszczanie dzieci w szkołach specjalnych na podstawie nieprawidłowo przeprowadzonej oceny kompetencji intelektualnych;
- narzucanie zbyt wymagającego poziomu nauczania, prowokując tym samym do przedwczesnego zakończenia nauki przez dzieci pochodzenia etnicznego;
- brak dostosowania metod nauczania i uczenia się oraz brak dostępu do zajęć pozalekcyjnych;
- złe traktowanie, kierowanie obraźliwych słów, wyśmiewanie z powodu przynależności rasowej lub etnicznej w szkole²⁰.

Powyższe zestawienie wynika z analizy sytuacji dzieci pochodzenia romskiego na podstawie dostępnych zbiorów danych oraz badań na temat mniejszości i dyskryminacji w wybranych państwach członkowskich, wyróżnionych w dalszej części artykułu.

4. Pochodzenie etniczne dziecka powodem nierównego traktowania w placówce szkolnej

Problem dyskryminacji dzieci w szkołach najbardziej dotyka społeczność romską ze względu na fakt, iż poziom niechęci, czy wręcz wrogości wobec niej plasuje się na wysokim poziomie w większości państw europejskich²¹. Objawy dyskryminacji wobec tej mniejszości z powodu pochodzenia znajdują swoje podłoże w braku wstępnego przygotowania dzieci romskich poprzez edukację przedszkolną. Romowie niechętnie posyłają dzieci do przedszkoli, czy to do „klas zerowych” z powodu braku środków pieniężnych na ten cel. Ponadto kolejnym problemem jest wspomniana już nie-

---

¹⁹ Ibidem.

²⁰ S. Trociuk (red.), *Przeciw dyskryminacji – Poradnik Rzecznika Praw Obywatelskich*, Warszawa 2013, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/BIULETYN_RPO_Materialy_nr_78.pdf, s. 23 (11.05.2020).

²¹ A. Siekiera (red.), *Równość i różnorodność – analitycznie. Raport z przeglądu badań i statystyk dotyczących tematów z obszaru nierówności, dyskryminacji i jej przeciwdziałania*, Warszawa 2014, https://rownosc.info/media/uploads/raport_final_final.pdf, s. 9 (11.05.2020).

chęć w stosunku do mniejszości romskiej, widoczna również w relacjach dzieci nie-romskich z dziećmi pochodzenia romskiego²².

Już w 2008 r. przeprowadzono w ramach UE badanie EU-MIDIS, zawierające sprawozdanie zatytułowane „Kluczowe dane” odnośnie dyskryminacji mniejszości romskiej. Badanie zostało przeprowadzone na terenie siedmiu państw członkowskich. W każdym z państw wybrano grupę docelową, gdzie każda liczyła pięciuset respondentów, przy wykorzystaniu metody doboru losowego²³. Wyniki sprawozdania dotyczyły doświadczeń badanych w przeciągu dwunastu miesięcy w różnych sferach życia. Ogólny wskaźnik dyskryminacji wykazał największą falę nierównego traktowania Romów w państwach: Czechy (64%), Węgry (62%), Polska (59%)²⁴. Jednym z obszarów badawczych była dyskryminacja wynikająca ze stosunku pracowników szkół wobec mniejszości romskiej. Wśród odpowiedzi ankietowanych posiadających dzieci, znalazły się twierdzenia, że padły one ofiarą zachowań dyskryminujących ze strony personelu szkoły. Największy współczynnik odnotowano w Polsce – 20%, następnie Węgry – 17%, Czechy – 11%, Grecja – 10%, Słowacja – 6%, Rumunia – 4%, Bułgaria – 2%²⁵. Charakterystyczne dla tych zachowań są uprzedzenia nauczycieli w stosunku do dzieci społeczności romskiej ze względu na ich „słabsze wyniki w nauce, trudności w komunikowaniu, nieznajomość języka polskiego, zwyczajów, norm i zasad odmiennej kultury”²⁶. Akty dyskryminacji dzieci romskiego pochodzenia są często bagatelizowane przez nauczycieli czy dyrekcję, jak zauważono w raporcie Europejskiego Centrum Praw Romów – „władze szkolne często nie próbują chronić ofiar ani ukarać osób winnych ich prześladowania”²⁷. Bywało także, że dyrektorzy szkół nie zgadzali się na zapisywanie romskich dzieci do zwykłych szkół, tym samym odbierając im prawo do edukacji²⁸.

Romowie są również narażeni na złe traktowanie ze strony samych uczniów. Często wyśmiewani przez rówieśników z powodu swojego ubóstwa – odmiennego, niejednokrotnie gorszego ubioru. W badaniach z 2010 r., w jednej ze szkół, wskazano że 30% rówieśników z klasy miało ne-

22 Ibidem, s. 46–47.

23 Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej, EU-MIDIS Badanie Unii Europejskiej na temat mniejszości i dyskryminacji, *Sprawozdanie „Kluczowe dane”, część 1: Romowie*, 2009 r., https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/413-EU-MIDIS_ROMA_PL.pdf, s. 3–4 (11.05.2020).

24 Ibidem, s. 4.

25 Ibidem, s. 5.

26 B. Popiołek, *Wpływ edukacji przedszkolnej na ucznia romskiego w nauczaniu zintegrowanym – przykład miasta Płocka*, w: *Teraźniejszość i przyszłość edukacji społeczności romskiej*, J. Horyń (red.), Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji, Radom 2010, s. 107.

27 European Roma Rights Center, *Granice solidarności. Romowie w Polsce po roku 1989*, Budapeszt 2002, s. 22.

28 Ibidem.

gatywny stosunek do uczniów romskich²⁹. Formą dyskryminacji ze strony uczniów jest także przemoc werbalna. Uczniowie należący do mniejszości doświadczają poniżającego, obraźliwego i lekceważącego ataku słownego ze względu na swoje pochodzenie etniczne. Jeżeli jest to dziecko romskie, najczęściej wyzywa się je od „brudnego cygana, głupiego, śmierdzącego”, niezależnie czy dziecko to jest zadbane i umyte, do tej grupy zalicza się także wyrażenia obraźliwe takie jak: „ty rumunie”³⁰, „ty cyganie” i inne niewymienione³¹.

5. Błędna ocena kompetencji intelektualnych i segregacja szkolna społeczności romskiej jako przejaw dyskryminacji w wybranych krajach Unii Europejskiej

Jednym z najbardziej charakterystycznych przejawów dyskryminacji dziecka w szczególności wśród mniejszości romskiej jest coraz rzadziej stosowana błędna ocena kompetencji intelektualnych dzieci romskich oraz segregacja szkolna. W Polsce, praktyki te stanowiły najczęstsze problemy z lat 90. W raporcie z 2002 r. segregacją szkolną nazywano praktykę „umieszczania uczniów romskich w osobnych klasach – tzw. cygańskich lub specjalnych klasach dla dzieci opóźnionych w rozwoju”³². W odróżnieniu od pozostałych sal, klasy specjalne posiadały gorsze wyposażenie, kadre nauczycielską i program, w efekcie czego szanse dzieci romskich na wykształcenie były zdecydowanie niższe niż pozostałych uczniów. Zjawisko umieszczania w osobnych klasach potęgowało marginalizację oraz wykluczenie tych dzieci ze społeczności, jako niezdolnych do nauki i rozwoju z pozostałymi rówieśnikami³³. Obecnie klasy specjalne zastąpiły tzw. szkoły specjalne, o zupełnie odmiennej funkcji. Szkoły tego typu przeznaczone są dla uczniów o niższym poziomie intelektualnym, wymagających specjalnych potrzeb edukacyjnych. Problem zaczyna się, kiedy dzieci zostają umieszczane w takich placówkach w sposób nieprawidłowy. W szkołach specjalnych dzieci pochodzenia romskiego są nadmiernie reprezentowane, a ich

29 A. Szczurek-Boruta, *Dziecko romskie w szkole – między wykluczeniem a integracją*, w: *Pedagogika międzykulturowa wobec wykluczenia społecznego i edukacyjnego*, T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta i J. Suchodolska (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, s. 191.

30 Cytując wypowiedzi odnoszące się do pochodzenia etnicznego, Autorka używa małych liter, gdyż przytaczano je w kontekście słów obraźliwych. Użycie małej litery ma na celu podkreślenie kolokwialności tych wyrażenia, niezależnie od faktycznej cechy lub tożsamości osób, do których są adresowane.

31 M. Jonczy-Adamska, *Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona*, w: *Dyskryminacja i edukacja antydyskryminacyjna w społecznościach szkolnych na podstawie wywiadów indywidualnych z nauczycielkami i nauczycielami z dużych miast*, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2015, https://tea.org.pl/user-files/raport_TEA_dyskryminacja_w_szkole.pdf, s. 203 (11.05.2020).

32 European Roma Rights Center, *Granice solidarności...*, s. 22.

33 M. Jonczy-Adamska, *Dyskryminacja w szkole...*, s. 20 (11.05.2020).

duża liczba wynika z powodu słabej znajomości języka polskiego i sprawdzania wiedzy w sposób nieuwzględniający uwarunkowań kulturowych. Taka sytuacja jest przejawem dyskryminacji pośredniej, gdyż o potrzebie kształcenia specjalnego nie może rozstrzygać brak odpowiedniej znajomości języka polskiego. Zjawisko to nazywane jest błędną oceną kompetencji intelektualnych³⁴. Język nierzadko stanowi barierę w edukacji dla uczniów pochodzenia romskiego. Przejawia się ona podczas badań, kiedy dzieci rozwiązują testy psychologiczne pozwalające na sprawdzenie ich kompetencji intelektualnych. Testy są w języku polskim, a jego słaba znajomość może powodować przyznanie niższej liczby punktów, a w konsekwencji umieszczenie dziecka w szkole specjalnej³⁵. W 2018 r. o sytuacji polskich dzieci romskich pisała ówczesna zastępczyni Rzecznika Praw Obywatelskich – dr Sylwia Spurek wskazując, że „nadal w Polsce w niektórych szkołach tworzone są klasy przeznaczone wyłącznie dla dzieci romskich, w których umieszczane są w jednej klasie dzieci w różnym wieku. Niektóre dzieci umieszczane są w szkołach specjalnych – wyłącznie w wyniku sprawdzenia wiedzy w sposób nieuwzględniający uwarunkowań kulturowych”³⁶.

Wprowadzenie szkół specjalnych jest częścią wdrażanej w ramach Unii Europejskiej strategii poprawy sytuacji Romów, znajdującej wyraz w Zaleceniu Rady w sprawie skutecznych środków integracji Romów w państwach członkowskich³⁷. Jednakże w szkołach powinni być umieszczeni uczniowie, którzy prawdziwie potrzebują edukacji specjalnej, a poziom kompetencji intelektualnych będzie weryfikowany w sposób prawidłowy. Jednym z postulatów Rady było zwrócenie uwagi państw na sytuację dzieci romskich w Unii, szczególnie narażonych na dyskryminację, rasizm i przemoc. Poruszono kwestię segregacji stanowiącej poważną barierę uniemożliwiającą dostęp do kształcenia na wysokim poziomie. Zalecono podejmowanie działań w celu równego traktowania dzieci pochodzenia romskiego i ich dostępu do dobrej jakościowo, powszechnej edukacji³⁸. Wdrażanie polityki integracji Romów ma być pewnego rodzaju protestem przeciwko stosowanym praktykom wobec społeczności romskiej w przeszłości.

---

34 Rzecznik Praw Obywatelskich, *Informacja o działaniach podejmowanych przez Rzecznika Praw Obywatelskich na rzecz ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych w latach 2018–2019*, Warszawa 2020, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Informacja%20o%20dzia%C5%82aniach%20RPO%20na%20rzecz%20ochrony%20praw%20mniejszo%C5%9Bci%20narodowych%20i%20etnicznych%20w%20latach%202018-2019.pdf>, s. 14–15 (11.05.2020).

35 A. Siekiera (red.), *Równość i różnorodność*, s. 46 (11.05.2020).

36 S. Spurek, *Trzy wyzwania dotyczące realizacji praw Romów i Romek w Polsce*, 2018 r., <https://natemat.pl/blogi/sylwiaspurek/253225,trzy-wyzwania-dotyczace-realizacji-praw-romow-i-romek-w-polsce#> (12.05.2020).

37 Zalecenie Rady z dnia 09.12.2013 r. w sprawie skutecznych środków integracji Romów w państwach członkowskich, *Dz. U. C 378 z 24.12.2013*.

38 *Ibidem*.

Mowa głównie o sytuacji z 2007 r., kiedy to Europejski Trybunał Praw Człowieka orzekł przeciwko Republice Czeskiej naruszenie praw dzieci romskich do wolności od dyskryminacji w dostępie do edukacji i nakazał władzom zakończenie tego proceduru³⁹. Sprawa dotyczyła praktyki umieszczania dzieci romskich we wspomnianych szkołach specjalnych na podstawie testów sprawdzających poziom wiedzy i przystosowania uczniów do kształcenia w trybie normalnym. Testy zostały przygotowane w oparciu o główną populację Czech, co w konsekwencji przekładało się na mniejszą szansę osiągnięcia dobrego wyniku przez uczniów pochodzenia romskiego. W związku z powyższym, pomiędzy 80%, a 90% romskich dzieci uczyło się poza głównym nurtem kształcenia. Trybunał zaznaczył, iż dyskryminacja motywowana pochodzeniem etnicznym jest formą dyskryminacji rasowej, a państwo powinno przeciwdziałać zjawisku segregacji, uchodzącej za przejaw dyskryminacji pośredniej. Jednocześnie Trybunał uznał dowody Skarżących w postaci danych, które ewidentnie wskazywały na wysoki odsetek dzieci pochodzenia romskiego umieszczanych w szkołach specjalnych⁴⁰. Z raportu Amnesty International opublikowanego w 2015 r. wynika, że praktyka segregacji szkolnej wciąż istniała w Czechach. Pomimo ogłoszonego wyroku władze czeskie naruszały prawa dzieci romskich w szkołach w całym kraju. Dyskryminacja etniczna dzieci romskich przejawiała się w dalszym tworzeniu oddzielnych klas przeznaczonych dla Romów, oddzielnych szkół i budynków, czy umieszczaniem dzieci w szkołach dla uczniów z „lekkim upośledzeniem umysłowym”, gdzie miały ograniczone możliwości nauki⁴¹. Raport odnosi się także do problemu nękania dzieci romskich, znajdujących się w szkołach mieszanych, ze strony kolegów i koleżanek ale również i nauczycieli. O fakcie odmiennego traktowania w szkołach mówią same ofiary aktu dyskryminacji – „wołają mnie, bo jestem Romem. Nauczycielka nie reaguje, a kiedy zgłaszam jej, co się dzieje, twierdzi, że to ja zacząłem. Traktuje nas w różny sposób” – wypowiedź piątoklasisty ze szkoły w Diein⁴².

Podobna sytuacja ma miejsce na Słowacji. Tutaj również utrzymuje się dyskryminacja w systemie edukacji poprzez bezprawną segregację dzieci romskich w szkołach słowackich⁴³. Wyniki raportu z 2017 r. dowodzą na brak respektowania unijnych praw i zaleceń w kierunku integracji mniej-

---

39 Amnesty International, *Czechy: Systemowa dyskryminacja dzieci romskich w szkołach*, raport z 2015 r., <https://amnesty.org.pl/czechy-systemowa-dyskryminacja-dzieci-romskich-w-szko%C5%82ach/> (11.05.2020).

40 Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 listopada 2007 r. w sprawie D.H. i inni przeciwko Republice Czeskiej (skarga nr 57325/00).

41 Amnesty International, *Czechy: Systemowa...*, (12.05.2020).

42 Ibidem.

43 Amnesty International, Europejskie Centrum Praw Romów, *Lekcja dyskryminacji: segregacja dzieci romskich w szkołach podstawowych na Słowacji*, raport z 2017 r., https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2017/03/S%C5%82owacja_Romowie_report2017.pdf, s. 8 (12.05.2020).

szości romskiej przez państwo słowackie. Objawia się to dalszą praktyką umieszczania dzieci romskich w osobnych klasach i szkołach o niższym poziomie edukacji. Działania tego typu są niezgodne z prawem, w szczególności z prawami człowieka. Od 2015 r. Komisja Europejska prowadzi postępowanie przeciwko Słowacji w związku z naruszeniami europejskiego prawa antidyskryminacyjnego⁴⁴.

W 2016 r. przeprowadzone zostało drugie badanie Unii Europejskiej, z cyklu EU-MIDIS II na temat mniejszości i dyskryminacji w odniesieniu do Romów. Badaniem ponownie objęto Romów z dziewięciu państw członkowskich, w tym również z Czech i Słowacji⁴⁵. Pomimo prowadzonej przez Unię Europejską polityki antidyskryminacyjnej wobec Romów, wyniki niniejszego badania wciąż nie są zadowalające. Nieustannym problemem pozostaje segregacja szkolna, także na Słowacji pomimo prawnego zakazu stosowania tej praktyki i orzecznictwa Trybunału Europejskiego Praw Człowieka w tej sprawie. Niestety wyniki wskazują na nieosiągnięcie celu określonego w zaleceniach Rady z 2013 r. dotyczącego równego traktowania dzieci romskich w dostępie do edukacji, a zjawisko dyskryminacji w postaci segregacji szkolnej wciąż utrzymuje się na wysokim poziomie. Na Słowacji 62% dzieci romskich uczęszcza do szkół, w których wszyscy uczniowie lub większość uczniów to Romowie⁴⁶. Oprócz tej praktyki występuje podobna do segregacji w szkołach – segregacja w klasach, postrzegana jako umieszczanie w jednej klasie uczniów, w których większość stanowią Romowie, jak przykładowo w państwie słowackim, gdzie odsetek dzieci objętych edukacją w klasach segregowanych wynosi 63%⁴⁷. Wciąż występującą formą dyskryminacji pośredniej jest praktyka nieodpowiedniego umieszczania uczniów romskich w szkołach specjalnych, w szczególności w Czechach (16%) i na Słowacji (18%)⁴⁸.

6. Zwalczanie dyskryminacji dzieci pochodzenia romskiego – programy integracji społeczności romskiej

Na zakończenie warto wymienić narzędzia i sposoby pozwalające zwalczać palący problem segregacji szkolnej i klasowej wśród dzieci pochodzenia romskiego. W sprawozdaniu z 2019 r. Komisja Europejska apeluje aby: zapewnić wczesny i bezpłatny dostęp do edukacji (w celu przygotowania

44 Ibidem, s. 9 (12.05.2020).

45 Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej, EU-MIDIS II Drugie Badanie Unii Europejskiej na temat mniejszości i dyskryminacji, *Romowie – wybrane wyniki*, 2017 r., https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_pl.pdf, s.1–4 (12.05.2020).

46 Ibidem, s. 13; 31–32.

47 Ibidem, s. 32.

48 Ibidem.

dzieci romskich i eliminacji uprzedzeń między dziećmi romskimi i pozostałymi dziećmi oraz rodzicami, aby zapobiec późniejszej segregacji); stopniowo zamykać oddzielne szkoły przez władze oświatowe i umieszczać dzieci romskie w różnych szkołach poprzez reorganizację rejonów szkolnych; promować integrację społeczną i szkolną dzieci romskich w szkołach powszechnych; szkolić pracowników przedszkoli i nauczycieli wychowania przedszkolnego w zakresie nowych metod nauczania zintegrowanego aby przezwyciężyć stereotypy; informować rodziców o korzyściach wynikających ze zintegrowanej edukacji; udzielać wsparcia pozalekcyjnego dla dzieci romskich; uruchomić kampanie i media w celu uwrażliwienia społeczeństwa na problem nierównego traktowania i dyskryminacji wśród dzieci społeczności romskiej⁴⁹.

W Polsce w celu zapobiegania dyskryminacji w dostępie do edukacji zaczęto wprowadzać odpowiednie regulacje prawne mające zapobiegać temu zjawisku. Par. 13. 1. Ustawy o Systemie Oświaty stanowi, iż „szkoła i placówka publiczna umożliwi uczniom podtrzymanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności naukę języka oraz własnej historii i kultury”⁵⁰. W odniesieniu do tego przepisu wydano dwa Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej mające na celu zmianę sytuacji odnośnie dyskryminacji dzieci. Pierwsze Rozporządzenie⁵¹ wskazuje na potrzebę specjalnego kształcenia dla dzieci i młodzieży niedostosowanych społecznie lub zagrożonych niedostosowaniem społecznym. Do tej grupy uczniów należy zaliczyć dzieci pochodzenia romskiego, którym trudniej jest zaaklimatyzować się ze względu na ich przynależność etniczną. Rozporządzenie to nakłada na placówki oświatowe odpowiednie obowiązki w kwestii organizacji i integracji uczniów niedostosowanych społecznie ze środowiskiem rówieśniczym za pomocą indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego. Nauczyciele i specjaliści prowadzą zajęcia z uczniem oraz podejmują działania o charakterze resocjalizacyjnym, wspierającym rodziców ucznia, a w razie potrzeby współdziałają z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi⁵². Drugie Rozporządzenie⁵³

---

49 Komunikat Komisji Europejskiej do Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Sprawozdania z wdrażania krajowych strategii integracji Romów z dnia 05.09.2019 r., COM(2019) 406 final, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2019:0406:FIN:PL:PDF>, s. 4 (12.05.2020).

50 Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r., Dz. U. z 2020 r., poz. 1327 ze zm.

51 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r., poz. 1578 w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym.

52 Ibidem, par. 6. 1. p. 2–4.

53 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 sierpnia 2017 r., poz. 1627 w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymanie poczucia tożsamości narodowej,

z kolei określa sposoby wykonywania zadań przez placówki oświatowe w celu podtrzymania poczucia tożsamości etnicznej uczniów należących do mniejszości etnicznej. Akt ten wprowadza możliwość nauki języka mniejszości lub języka regionalnego i nauki własnej historii i kultury. Ponadto nauka języka może polegać na prowadzeniu zajęć w dwóch językach: polskim i mniejszości. Rozporządzenie odnosi się również do mniejszości romskiej, w par. 12. 1. wskazuje się, że „przedszkola i szkoły publiczne podejmują, w razie potrzeby, dodatkowe działania mające na celu podtrzymywanie i rozwijanie poczucia tożsamości etnicznej dzieci i młodzieży pochodzenia romskiego oraz wspomagające ich edukację, przez prowadzenie zajęć wyrównawczych”⁵⁴. Jednym z istotniejszych polskich aktów w sprawie dzieci romskich jest Uchwała Rady Ministrów z dnia 19 sierpnia 2003 r. w sprawie ustanowienia programu wieloletniego na rzecz społeczności romskiej. Program na rzecz społeczności romskiej⁵⁵, który odnalazł swoją kontynuację w kolejnej Uchwale Rady Ministrów⁵⁶ i został nazwany „Programem integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020”. Program ten dokonuje charakterystyki mniejszości romskiej, jej głównych problemów, dotychczasową pomoc udzielaną w ramach pomocy państwa, instrumenty wsparcia, cele, wskaźniki i działania służące realizacji Programu integracji. Jednym z najważniejszych efektów działania Programu jest wprowadzanie w szkołach stanowiska: asystent romski, asystent edukacji romskiej, nauczyciel wspomagający edukację romską na podstawie par. 11. Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r.⁵⁷. Asystenci mają za zadanie chronić interesy mniejszości romskiej oraz wspomagać rodziny i ich dzieci. Często rola asystenta edukacji romskiej wykracza poza działania o charakterze edukacyjnym i staje się on pośrednikiem między Romami, a urzędami⁵⁸. Dotychczasowe działania podejmowane przez Rząd RP w kwestii dzieci romskich oraz wprowadzenie Programu, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym.

54 Ibidem.

55 Uchwała Rady Ministrów z dnia 19 sierpnia 2003 r. w sprawie ustanowienia programu wieloletniego na rzecz społeczności romskiej. Program na rzecz społeczności romskiej, uchwała nr 209/2003, RM -111-203-03.

56 Uchwała Rady Ministrów z dnia 7 października 2014 r. w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020”, Uchwała nr 202/2014, RM-111-172-14.

57 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym.

58 Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020, załącznik do uchwały nr 202/2014 Rady Ministrów z dnia 7 października 2014 r., Warszawa 2014, https://www.malopolska.uw.gov.pl/doc/Uchwała_RM_Program_romski.pdf, s. 56 (13.08.2020).

pozwoliło na wygaszenie tzw. „klas romskich” na rzecz nauki w klasach integracyjnych i wprowadzenie systemów stypendialnych dla uczniów romskich szczególnie uzdolnionych⁵⁹. Ponadto z zestawienia efektów Programu i opinii rodziców wynika, że powstał większy kontakt nie-Romów z kulturą romską, a edukacja Romów sprzyja integracji obu grup. Dzieci romskie nie są dyskryminowane ze względu na pochodzenie etniczne i zaczynają naukę z takim samym statusem materialnym jak rówieśnicy⁶⁰. Szkoła stała się podstawowym centrum integrującym zarówno dzieci, jak i rodziców romskich, a uczniowie nie boją się chodzić do szkoły i czują się tu bezpiecznie⁶¹. Program pozwolił na realizację zajęć dodatkowych dla dzieci pochodzenia romskiego, w szczególności zajęć tanecznych i wokalnych pozwalających na zapoznanie się z tradycjami romskimi⁶².

Problemy edukacyjne Romów występujące na terenie Czech i Słowacji również skłoniły rządy tych państw do podjęcia interwencji w kwestii dyskryminacji dzieci romskich w dostępie do edukacji. Ministerstwo Edukacji Republiki Czeskiej, podobnie jak w Polsce rozpoczęło wprowadzanie do szkół asystentów romskich, mających za zadanie wspomagać romskie dzieci w procesie edukacyjnym i wspierać ich rozwój. Czechy tworzą programy integracji kładąc nacisk na wdrożenie Romów do uczestnictwa w szkolnictwie integracyjnym. Od 1998 r. istnieje tam Romska Społeczna Szkoła Średnia w Kolinie, której celem jest kształcenie uczniów wraz z dodatkowymi zajęciami dotyczącymi kultury społeczności romskiej, tradycji i języka⁶³. Założeniem Programu jest przygotowanie potencjalnych kandydatów do pracy w środowisku romskim. Na Słowacji, podobnie jak w Czechach i w Polsce realizowany jest Program wspomagania startu edukacyjnego młodych Romów poprzez ich uczestnictwo w klasach przygotowawczych⁶⁴. Ponadto Narodowy Instytut Edukacji w Bratysławie podjął się wprowadzenia projektu języka romskiego, literatury i kultury (2003 r.), który miał być realizowany we wszystkich rodzajach szkół na Słowacji. Program ruszył we wrześniu 2004 r. i miał na celu zwiększenie tolerancji wśród uczniów wobec innych⁶⁵. Do dzisiaj Słowacja próbuje zapobiegać dyskryminacji dzieci romskich, jednakże jest to trudne ze względu na dużą liczebność mniejszo-

---

59 Ibidem, s. 17.

60 Ibidem, s. 90.

61 Ibidem.

62 Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020, załącznik do uchwały nr 202/2014 Rady Ministrów z dnia 7 października 2014 r., Warszawa 2014, https://www.malopolska.uw.gov.pl/doc/Uchwala_RM_Program_romski.pdf s. 91 (13.08.2020).

63 Ł. Kwadrans, *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji*, Wrocław–Wałbrzych 2008, s. 255–256.

64 D. Kováčiková, *Wychowanie wielokulturowe a tożsamość romska*, w: *Oświata etniczna w Europie Środkowej*, Z. Jasiński, T. Lewowicki (red.), Opole 2001, s. 329–333.

65 Ł. Kwadrans, *Edukacja Romów...*, s. 259.

ści romskiej i niski poziom życia jej przedstawicieli, co jednocześnie wpływa na uczestnictwo dzieci w edukacji.

Pomimo licznych prób integracji dzieci romskich podejmowanych na terenie Czech i Słowacji, z raportu przeprowadzonego przez Unię Europejską w 2016 r.⁶⁶ wynika, że w krajach tych nadal występuje problem segregacji szkolnej i klas specjalnych. W badaniu zapytano respondentów o jakość kształcenia w szkołach do których uczęszczają dzieci romskie. Wyniki wykazały, iż dzieci uczęszczają do szkół lub klas specjalnych, a programy nauczania posiadają niższą jakość kształcenia niż powszechnie przyjęte standardy (Czechy)⁶⁷. Z założenia umieszczanie dzieci w tych instytucjach ma na celu umożliwienie im nadrobienia zaległości i przygotowanie do edukacji w zwykłych szkołach. Wiąże się z tym duża odpowiedzialność, stąd kadra nauczycielska oraz jej kwalifikacje powinny plasować się na wysokim poziomie. W rzeczywistości z raportu wynika, że dzieci romskie kierowane są do takich szkół z założeniem pozostawienia ich w tej placówce, gdzie w rzeczywistości nie są odpowiednio przygotowywane do edukacji. Najwyższe wartości w zakresie uczęszczania Romów do szkoły lub klasy specjalnej ponownie obserwuje się w Czechach (23%) i na Słowacji (20%)⁶⁸.

7. Podsumowanie

W XXI wieku wciąż brakuje odpowiedniej metody, która pozwalałaby definitywnie zwalczyć globalny problem dyskryminacji dzieci zwłaszcza pochodzenia romskiego w ich dostępie do edukacji na równym poziomie. Zjawisko dyskryminacji z powodu pochodzenia etnicznego dziecka w placówkach szkolnych potęgują uprzedzenia społeczne wobec danej mniejszości. Nastroje wśród uczniów i ich negatywny stosunek względem dzieci romskich są wynikiem przyjętych w społeczeństwie stereotypów. Niechęć społeczności w kierunku integracji z Romami pogłębia proces ich wykluczenia społecznego, a tym samym nie daje szansy młodemu pokoleniu na równy start w szczególności w procesie edukacji. Przejawem dyskryminacji pośredniej jest stosowanie praktyk segregacji szkolnej i klasowej wśród uczniów mniejszości romskiej oraz nadmiernego umieszczania dzieci romskich w szkołach specjalnych. Ich nadreprezentatywność w tych placówkach jest wynikiem nieprawidłowo przeprowadzanych testów mających ocenić kompetencje intelektualne. Dyskryminujące traktowanie dzieci romskich w systemie edukacji jest wynikiem lekceważącego stosunku władz państw

66 European Union Agency for Fundamental Rights, *Education: the situation of Roma in 11 EU Member States Roma survey – Data in Focus*, 2016, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-roma-survey-dif-education-1_en.pdf, s. 47 (13.08.2020).

67 Ibidem.

68 European Union Agency for Fundamental Rights, *Education: the situation...*, s. 48 (13.08.2020).

wobec skali problemu i zakazów. W Polsce sytuacja zmienia się dzięki interwencji Rządu oraz realizacji Programu integracji społeczności romskiej.

Zestawione w niniejszej pracy dane, pokazują, jak kształtuje się sytuacja odnośnie przejawów dyskryminacji wobec dzieci romskich w dostępie do edukacji we wspomnianych krajach UE od 2008 roku. Niewątpliwie Romowie są najbardziej długotrwanie dyskryminowaną mniejszością. Dzięki wdrażaniu odpowiednich programów poprawa sytuacji w edukacji Romów jest widoczna i kieruje się ku lepszej rzeczywistości. Jednakże zwalczanie przejawów nierównego traktowania dzieci romskich stanowi długoletni proces, przynoszący powolne efekty. Unijna wizja całkowitej likwidacji stosowania praktyk segregacji szkolnej i klasowej wśród Romów wciąż nie znajduje przełożenia na rzeczywistość, czego dowodem jest ich dalsze stosowanie, w szczególności na terenie placówek szkolnych Czech i Słowacji, choć w porównaniu z latami poprzednimi w ograniczonym stopniu.

Bibliografia

Źródła prawa

- Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty z dnia 14 grudnia 1960 r., (Dz. U. z 1964 r. Nr 40, poz. 268).
- Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z 21 grudnia 1965 r. (Dz. U. z 1969 r. Nr 25, poz. 187).
- Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1989 r. Nr 120, poz. 526).
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 1 grudnia 2009 r. (Dz. Urz. 2012 C 326/2).
- Dyrektywa Rady UE 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne (Dz. U. L 180 z 19.7.2000).
- Zalecenie Rady z dnia 09.12.2013 r. w sprawie skutecznych środków integracji Romów w państwach członkowskich, Dz. U. C 378 z 24.12.2013.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. (Dz. U. z 2020 r. poz. 1327 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (Dz.U.2016.1219).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r., poz. 1578 w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzie-

ci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 sierpnia 2017 r., poz. 1627 w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym.

Uchwała Rady Ministrów z dnia 19 sierpnia 2003 r. w sprawie ustanowienia programu wieloletniego na rzecz społeczności romskiej. Program na rzecz społeczności romskiej, uchwała nr 209/2003, RM -111-203-03.

Uchwała Rady Ministrów z dnia 7 października 2014 r. w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020”, uchwała nr 202/2014, RM-111-172-14.

Literatura

European Roma Rights Center, *Granice solidarności. Romowie w Polsce po roku 1989*, Budapeszt 2002.

Kwadrań L., *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji*, Wrocław-Wałbrzych 2008.

Michalska A., *Prawa człowieka w systemie norm międzynarodowych*, Warszawa 1982.

Popiołek B., *Wpływ edukacji przedszkolnej na ucznia romskiego w nauczaniu zintegrowanym – przykład miasta Płocka*, w: *Teraźniejszość i przyszłość edukacji społeczności romskiej*, J. Horyń (red.), Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji, Radom 2010.

Kováčiková D., *Wychowanie wielokulturowe a tożsamość romska*, w: *Oświata etniczna w Europie Środkowej*, Z. Jasiński, T. Lewowicki (red.), Opole 2001.

Szczurek-Boruta A., *Dziecko romskie w szkole – między wykluczeniem a integracją*, w: *Pedagogika międzykulturowa wobec wykluczenia społecznego i edukacyjnego*, T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta i J. Suchodolska (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.

Orzecznictwo

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 listopada 2007 r. w sprawie D.H. i inni przeciwko Republice Czeskiej (skarga nr 57325/00).

Netografia

Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej, EU-MIDIS Badanie Unii Europejskiej na temat mniejszości i dyskryminacji, *Sprawozdanie „Kluczowe dane”, część 1: Romowie*, 2009 r., https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/413-EU-MIDIS_ROMA_PL.pdf (11.05.2020).

Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej, EU-MIDIS II Drugie Badanie Unii Europejskiej na temat mniejszości i dyskryminacji, *Romowie – wybrane wyniki*, 2017 r., https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_pl.pdf (12.05.2020).

Amnesty International, *Czechy: Systemowa dyskryminacja dzieci romskich w szkołach*, raport z 2015 r., <https://amnesty.org.pl/czechy-systemowa-dyskryminacja-dzieci-romskich-w-szko%C5%82ach/> (11.05.2020).

- Amnesty International, Europejskie Centrum Praw Romów, *Lekcja dyskryminacji: segregacja dzieci romskich w szkołach podstawowych na Słowacji*, raport z 2017 r., https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2017/03/S%C5%82owacja_Romowie_raport2017.pdf (12.05.2020).
- Burek W., Klaus W., *Definiowanie dyskryminacji w prawie polskim w świetle prawa unii europejskiej oraz prawa międzynarodowego*, Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego Europejskiego i Porównawczego, vol. XI, A.D. MMXIII, <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/85399a2c-5e88-482a-8756-dc36bc715546> (09.05.2020).
- Spurek S., *Trzy wyzwania dotyczące realizacji praw Romów i Romek w Polsce*, 2018 r., <https://natemat.pl/blogi/sylwiaspurek/253225,trzy-wyzwania-dotyczace-realizacji-praw-romow-i-romek-w-polsce#> (12.05.2020).
- European Union Agency for Fundamental Rights, *Education: the situation of Roma in 11 EU Member States Roma survey – Data in Focus*, 2016, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-roma-survey-dif-education-1_en.pdf (13.08.2020).
- Jonczy-Adamska M., *Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona*, w: *Dyskryminacja i edukacja antydyskryminacyjna w społecznościach szkolnych na podstawie wywiadów indywidualnych z nauczycielkami i nauczycielami z dużych miast*, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2015, https://tea.org.pl/userfiles/raport_TEA_dyskryminacja_w_szkole.pdf (11.05.2020).
- Komunikat Komisji Europejskiej do Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Sprawozdania z wdrażania krajowych strategii integracji Romów z dnia 05.09.2019 r., COM(2019) 406 final, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2019:0406:FIN:PL:PDF> (12.05.2020).
- Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, <https://www.gov.pl/web/nauka/unesco-organizacja-narodow-zjednoczonych-do-spraw-oswiaty-nauki-i-kultury> (09.05.2020).
- Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020, załącznik do uchwały nr 202/2014 Rady Ministrów z dnia 7 października 2014 r., Warszawa 2014, https://www.malopolska.uw.gov.pl/doc/Uchwała_RM_Program_romski.pdf (13.08.2020).
- Rzecznik Praw Obywatelskich, *Informacja o działaniach podejmowanych przez Rzecznika Praw Obywatelskich na rzecz ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych w latach 2018–2019*, Warszawa 2020, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Informacja%20o%20dzia%C5%82aniach%20RPO%20na%20rzecz%20ochrony%20praw%20mniejszo%C5%9Bci%20narodowych%20i%20etnicznych%20w%20latach%202018-2019.pdf> (11.05.2020).
- Siekiera A. (red.), *Równość i różnorodność – analitycznie. Raport z przeglądu badań i statystyk dotyczących tematów z obszaru nierówności, dyskryminacji i jej przeciwdziałania*, Warszawa 2014, https://rownosc.info/media/uploads/raport_final_final.pdf (11.05.2020).
- Trociuk S. (red.), *Przeciw dyskryminacji – Poradnik Rzecznika Praw Obywatelskich*, Warszawa 2013, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/BIULETYN_RPO_Materialy_nr_78.pdf (11.05.2020).

Abstrakt

Celem niniejszego opracowania jest zwrócenie uwagi na powszechny problem dyskryminacji dziecka w dostępie do edukacji z powodu jego pochodzenia etnicznego.

Problem ten dotyczy zwłaszcza dzieci mniejszości romskiej, wobec których stosowane są praktyki zakazane przez prawo antydyskryminacyjne, w szczególności segregacja szkolna i klasowa oraz praktyka nieprawidłowego umieszczania Romów w szkołach specjalnych. Artykuł przedstawia analizę sytuacji dzieci romskich w trzech wybranych państwach: Polska, Czechy, Słowacja na podstawie danych źródłowych, w szczególności badań na temat dyskryminacji i mniejszości, prowadzonych przez Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz innych zebranych danych. W opracowaniu zostały przedstawione również metody i próby podejmowane przez państwa w celu zwalczania praktyk powodujących dyskryminację dzieci pochodzenia romskiego.

Słowa kluczowe: dyskryminacja w dostępie do edukacji, dyskryminacja dzieci romskich, pochodzenie etniczne, segregacja szkolna i klasowa, szkoły specjalne

Discrimination against the Child in Access to Education Based on Ethnic Origin as Exemplified by the Roma Minority in Selected Countries Summary

Summary

The aim of this study is to draw attention to the common problem of discrimination against children in access to education due to their ethnic origin. This problem affects particularly children of the Roma minority, who are subject to practices prohibited by anti-discrimination law, in particular school and class segregation and the practice of improper placement of Roma children in special schools. The article presents an analysis of the situation of Roma children in three selected countries: Poland, the Czech Republic and Slovakia, based on source data, in particular research on discrimination and minorities conducted by the European Union Agency for Fundamental Rights and other collected data. The study also presents methods and attempts by states to combat practices that discriminate against children of Roma origin.

Keywords: discrimination in access to education, discrimination of Roma children, ethnic origin, school and class segregation, special schools